

Іван Комаровський

аспірант кафедри публічного управління та регіоналістики
ОРИДУ НАДУ при Президентіві України

КОНЦЕПТУАЛЬНІ ПІДХОДИ ДО ВИЗНАЧЕННЯ НАПРЯМІВ МІСЦЕВОГО ЕКОНОМІЧНОГО РОЗВИТКУ

Питання місцевого економічного розвитку розглядається в контексті, що кінцевою метою розвитку території є забезпечення добробуту місцевої громади. Сам процес розвитку пропонується визначити як процес участі, який заохочує та сприяє партнерству між місцевими зацікавленими сторонами. Доведено, що застосування запропонованого підходу до визначення поняття МЕР дозволяє перейти від економічної складової програм розвитку до оцінки їх соціальної ефективності. Практичне використання запропонованого підходу пропонується здійснювати на засадах використання концепції «єрівноваженого розвитку» та за умов попереднього визначення об'єктів та суб'єктів державного управління.

Ключові слова: регіональний розвиток, місцевий економічний розвиток, публічне управління.

Ivan Komarovskiy

PhD student of Public Administration and Regional Studies Department
ORIPA NAPA under the President of Ukraine

CONCEPTUAL APPROACHES TO LOCAL ECONOMIC DEVELOPMENT DIRECTIONS

The task of ensuring the development of individual territorial administrative units occupies a key place in the plans of the social and economic development in any country. But the comprehension of the essence and features of managing the processes of such development is impossible without a preliminary definition of the concept that defines the concept of «territory of development» and its specifics.

The term «region» is usually used to define the concept of territory. The article shows that this approach has certain limitations, since it does not take into account the needs of the local community.

Analysis of well-known publications on local economic development (LED) showed that although the LED concept is based on local initiatives, most of the theories proposed are actually economic theories. As a consequence, such concepts as social welfare and social needs are not considered in practice. But satisfaction of this problems is the main task of public administration bodies.

The results of the analysis of the considered problem led to the conclusion that local development and development of society are inextricably linked processes, but the direction and content of this development may be different.

The results of the analysis of the problem under consideration led to the conclusion that local development and development of society are inextricably linked processes, but the direction and content of this development can be different. Therefore, an alternative approach can be an approach that focuses on the use of human potential, the preservation of the natural and social environment and the solution of social problems.

This approach implies a shift from orientation to ensuring efficiency and growth of the local economy, to a balanced LED model. Social processes (relations) are priority for this model – economic, social, spiritual and partly political. To manage the process of a balanced LED, it is proposed to use functional mechanisms of public administration: economic, organizational and social. This will highlight in the LED model the subject and the object of public administration, that has a methodological importance for the development of the whole system of local development management.

Key words: regional development, local economic development, public administration.

Постановка проблеми

Економіка та суспільства країн, що здійснюють економічні реформи, завжди проходять через процеси структурних змін. Загальною рисою таких змін є те, що вони звичайно пов'язані з розвитком процесів інтеграції країни до глобального ринку, що вимагає, формування такої політики місцевого економічного розвитку (далі – МЕР), яка одночасно буде зосереджуватися на інтернаціоналізації національної економіки з урахуванням пріоритетів щодо забезпечення добробуту місцевих мешканців. Реалізація такого підходу потребує дослідження та узагальнення кращої практики МЕР, з подальшою підготовкою рекомендацій для органів публічного управління влади.

Аналіз останніх досліджень і публікацій

Існує значна кількість публікацій, в яких пропонується визначення МЕР [1; 2; 5]. У більшості публікацій пропонується зосередитися на питанні забезпечення стабільності та досягнення основної мети розвитку. Як наприклад: «Місцевий економічний розвиток відноситься до процесу, за яким місцеві громади та органи публічного управління зобов'язуються спільно підтримувати та стимулювати ділову активність і / або зайнятість. Основною метою МЕР є стимулювання місцевих можливостей щодо забезпечення зайнятості в секторах, які покращують існування співтовариства, використовуючи для цього наявні людські, природні та організаційні ресурси [6].

© Комаровський І. В., 2018.

Альтернативним підходом є розуміння, що в основу МЕР повинно буде покладено завдання щодо оптимізації використання ресурсів розвитку «... процес, в якому місцеві органи влади і / або представники громади управляють існуючими ресурсами, укладаючи для цього угоду про партнерство, щоб створити нові робочі місця і стимулювали економічну активність» [6].

Таким чином, концепція МЕР завжди ґрунтується на ініціативах по підвищенню якості життя місцевої громади, які надходять від органів публічного управління, представників бізнесу та громадськості.

Виділення невіршених раніше частин загальної проблеми

Узагальнюючи відомі визначення поняття місцевого розвитку, можна прийти до висновку що під МЕР розуміється процес економічного розвитку, кінцевою метою якого є створення робочих місць та покращення добробуту членів місцевої громади. Таке твердження підтверджується тезою: «Економічний розвиток являє собою

процес участі, який заохочує і полегшує співпрацю між всіма місцевими зацікавленими сторонами, що дозволяє спільно визначати та здійснювати прийняту стратегію розвитку, використовуючи для цього конкурентний потенціал місцевих ресурсів, та кінцевою метою якої є створення гідних робочих місць і стійкої економічної діяльності» [8].

Але приведені визначення МЕР є загальним та таким, що потребує свого уточнення та конкретизації. В цьому плані, економічна складова є тільки механізмом, використання якого покликано забезпечити добробут місцевої громади. Одночасно, розвиток є також процесом участі, за яким місцеві суб'єкти формують та поділяють майбутнє їх території.

Слід відмітити, що аналіз процесу з розвитку неможливий без використання інструментів теорії державного управління. Тому подальший розгляд проблеми управління процесом МЕР в першу чергу повинен передбачати його визначення в якості об'єкту публічного управління. Далі слід встановити умови та особливості управління процесом розвитку. Для цього слід визначити основні завдання органів публічного управління, як суб'єкту управління, вирішення яких необхідно для досягнення основної мети МЕР, – підвищення добробуту місцевої громади.

Мета

Метою дослідження є порівняльний аналіз концептуальних підходів до визначення поняття місцевого економічного розвитку з подальшим формулюванням завдань для органів публічного управління, як суб'єкту управління процесом МЕР.

Виклад основного матеріалу

Результати вивчення основних теорій управління процесом місцевого розвитку дають підставу стверджувати, що теоретичне обґрунтування концепції МЕР вперше дано в XVI столітті. До основних теорій, в яких розглядалася проблема розвитку території, слід віднести меркантилізм, теорію посткейнсіанства, теорію незбалансованого розвитку, соціальну теорію регіоналізму, технологічну теорію та інституціоналізм. Ці теорії стали основою для формулювання сучасного поняття МЕР, яке характеризує процес залучення та співпраці всіх зацікавлених сторін по визначенню та

реалізації процесу економічного і соціального розвитку території.

Загальною рисою відомих визначень поняття МЕР є розуміння, що місцевий розвиток за своєю суттю є процесом систематичних і довгострокових змін. Вони відбуваються із системою при переході від менш до більш досконалого стану.

Але тільки констатація самого факту наявних змін не дозволяє встановити специфіку місцевого розвитку та необхідність залучення потрібних ресурсів. Для цього в роботі пропонується застосувати концепцію «врівноваженого» розвитку, який може бути визначений таким чином: «... врівноважений розвиток відповідає потребам сьогодення без заподіяння шкоди для здатності майбутніх поколінь задовольняти їх власні потреби» [1].

Таким чином, концепція врівноваженого розвитку представляє таке визначення МЕР, відповідно до якого використання ресурсів розвитку, необхідних для задоволення потреб, можливо тільки за умов забезпечення при цьому стійкості природних систем і збереження навколишнього середовища для майбутніх поколінь [17]. Застосування концепції врівноваженого МЕР також дозволяє оцінити здатність органів публічного управління вирішувати соціально-економічні проблеми за умов балансу між економічною ефективністю, екологічної відповідальності та суспільної єдності місцевої громади.

При проведенні досліджень, в залежності від специфіки розв'язуваної задачі, іноді є сенс спеціально використовувати різні визначення МЕР, які будуть урахувати передумови розвитку. Такий підхід дозволить проводити аналіз проблеми з різних точок зору. Але одночасно він буде обмежувати можливість органів влади забезпечити ефективне управління процесом розвитку, спираючись при цьому на загальну теорію питання.

У 2003 році Світовий Банк запропонував таке визначення МЕР: «Місцевий економічний розвиток – це процес, в рамках якого публічний, економічний та неурядовий сектори співпрацюють між собою з метою створення кращих умов для економічного росту та створення нових місць праці. Його метою є покращення якості життя усіх» [18]. Враховуючи важливість застосування наведеного визначення для подальшого розгляду проблеми, є сенс більш детально розглянути три важливі аспекти процесу МЕР:

- забезпечення підвищення добробуту місцевої громади;
- розуміння та оцінка ефективності програм місцевого розвитку, включно створення робочих місць, не тільки з точки зору ефективності їх економічної складової, але і їх відповідності вимогам соціальної сфери;
- обов'язкове залучення до співпраці всіх зацікавлених сторін, а не тільки представників місцевої громади.

Огляд та узагальнення змісту відомих публікацій з питання МЕР дозволяє дійти висновку, що в основу діяльності органів публічної влади можуть бути покладені завдання, які відносяться до шести пріоритетних напрямків.

1. Економічний розвиток як пошук та застосування раціонального підходу до вирішення місцевих проблем.

Прибічники цієї концепції виходять з того, що головне завдання органів публічної влади слід обмежити

визначенням окремої проблеми, шляхів її вирішення та прийняття відповідних рішень. Обумовлений такий підхід розумінням, що в практичній роботі органи влади не можуть охопити та урахувати все різноманіття чинників, пов'язаних з життям та добробутом місцевої громади [2; 3; 5]. Тому і програми економічного розвитку, які побудовані на формулах, моделях і розрахунках, не повинні включати розгляд того, що не можна виміряти або підрахувати (якісні чинники).

Але як наслідок, маючи в своєму розпорядженні неповну інформацію, посадові особи, що приймають рішення, вимушені керуватися так званою пов'язаною або обмеженою раціональністю. Вони приймають не обов'язково оптимальні, а рішення, які на їх думку відповідають ситуації, що склалася.

Згідно з теорією врівноваженого МЕР, для пошуку раціонального вирішення наявних проблем необхідно спочатку визначити порядок або послідовність їх практичного вирішення. Для цього проблема повинна бути сформульована таким чином, щоб викликати відповідну реакцію певних інститутів – ринку, громадських, приватних та державних організацій. Це дозволить зробити цілі МЕР реальними та досяжними, а процес вироблення політики з розвитку послідовним та ефективним.

2. Економічний розвиток як процес сприяння підприємницькій активності.

Прибічники зазначеного підходу виходять з тези, що роль бізнесу в економічному розвитку є більш визначальною у порівнянні з роллю органів публічного управління, які тільки співвідносять соціальні очікування з потребами економіки.

Такий погляд відповідає сучасній ідеології підприємницького менеджменту, яка поширюється в органах влади багатьох країн. Її прикладом є концепція забезпечення підприємницької активності у якості пріоритетної складової в практиці розвитку місцевої економіки. Альтернативним варіантом також може бути покладання в основу ідеології менеджменту «корпоративістської парадигми».

Розглянуті концепції більшою мірою ґрунтуються на теоріях організаційного розвитку, ніж на економічних теоріях. Відповідно до них, основне завдання органів влади повинно полягати в тому, щоб якнайкраще використати землю, працю, професійні навички, сировину, виробничу і соціальну інфраструктуру, що знаходяться під їх юрисдикцією та є ресурсами МЕР. Тому головними дійовими особами програм з розвитку виступають приватні інститути і бізнес, які необхідно залучити до співпраці.

3. Економічний розвиток як створення «машини зростання».

Даний напрямок базується на системному підході до розгляду програм МЕР. Його застосування вимагає спочатку визначення взаємозв'язку між такими складовими процесу розвитку, як залучені ресурси та кінцеві результати програми з розвитку [10]. Далі МЕР розглядається як система, яка перетворює такі існуючі ресурси, як земля, робоча сила і капітал у валовий внутрішній продукт [11].

За своїм змістом концепція «машини зростання» передбачає розгляд процесу МЕР через постановку проблеми, яку необхідно вирішувати. Для розробки та створення моделі «машини зростання» необхідно

використовувати спеціальні складні статистичні й математичні методи, зокрема економічне моделювання процесу розвитку [6; 20].

Практична реалізація «машини зростання» також вимагає її впорядкованої координації з боку органів публічної влади.

4. Економічний розвиток, який має за мету збереження природного і соціального середовища.

Цей підхід також називають «екологічною» або «територіальною моделлю» МЕР. Її побудова детально розглянута в теорії про коеволюційний розвиток [7], або про «розвиток знизу», що запропонована в теорії соціальних мереж і екологічній моделі місцевого розвитку [13].

Визначальною рисою перерахованих теорій є демістифікація важливості економічного зростання та надання пріоритету праву територіальної громади на своє місце існування. Відповідно, стверджується, що планування МЕР не можна здійснювати незалежно від врахування контексту соціальних та природних характеристик території, які не тільки пов'язані та доповнюють один одного, але і мають взаємний вплив. Для цього пропонується особливу увагу приділити розгляду місцевих інтересів і внутрішніх чинників, які сприяють розвитку територіальних громад.

5. Економічний розвиток як процес вивільнення та капіталізації людського потенціалу.

Основна ідея цієї концепції базується на положенні, що людський потенціал є найважливішим ресурсом процесу МЕР [14; 15]. Для цього необхідно, щоб органи публічної влади при плануванні МЕР в першу чергу виходили з оцінки наявного потенціалу місцевої громади як основного ресурсу з розвитку.

Пропозиція щодо розгляду людського потенціалу в якості основного економічного фактору з розвитку знайшла своє відображення в низці робіт [7; 10; 13]. У зв'язку з цим питання соціальної політики, спрямовані на підвищення людського потенціалу на засадах забезпечення високої якості освіти, підготовки та перепідготовки робочої сили визначаються як ключові проблеми, котрі необхідно вирішити в процесі МЕР.

Отже, концепція «вивільнення та капіталізація людського потенціалу» пропонує зосередити основну увагу на розвитку потенціалу людей як агентах соціальних змін та основному ресурсу з розвитку.

6. Економічний розвиток як результат ефективного керівництва органів публічної влади.

У сучасній літературі, присвяченій питанням МЕР, тема ефективності керівництва займає центральне місце. Керівництво програмами з МЕР на основі співпраці передбачає об'єднання зусиль всіх зацікавлених сторін у вирішенні проблем, що можуть стримувати економічний або соціальний розвиток.

При цьому одні автори більше уваги приділяють розгляду здатності управління процесом МЕР з боку місцевої громади [5], інші зміщують акценти у бік здатності органів публічної влади керувати розвитком [19]. Узагальнення відомих підходів до забезпечення ефективного керівництва з боку органів публічної влади дозволяє прийти до висновку, що основним фактором впливу на процес МЕР є суб'єктивні чинники: характер, методи та особливості керівництва, здатність об'єднати членів місцевої громади для спільного вирішення нагальних соціальних та економічних проблем.

Важливим недоліком більшості розглянутих теорій з місцевого розвитку є відмова або не урахування такої провідної сучасної концепції, як сталий або врівноважений розвиток. Розглянуті теорії розвитку є по суті організаційними або економічними теоріями. Тому такі поняття, як суспільний добробут, суспільні потреби та корисність, забезпечення яких повинно стати головним завданням будь якої публічної влади, не знайшли своє відображення в якості мети МЕР.

Альтернативним підходом є моделі врівноваженого МЕР, що орієнтовані на використання людського потенціалу, збереження природного і соціального середовища та вирішення соціальних проблем [4; 16; 18]. Їх узагальнення дозволяє зробити обґрунтований висновок про те, що основою забезпечення ефективного МЕР повинно бути урахування наступних положень:

- розвиток громад і розвиток суспільства – процеси, нерозривно пов'язані між собою, між тим напрямом та змістом цього розвитку можуть відрізнятися;
- зміни в розвитку окремої територіальної громади відбуваються через зміни в діяльності її членів;
- розвиток територіальної громади – це багатоплановий процес, який охоплює зміни інфраструктури, соціальної сфери, економіки тощо;
- базовим в процесі розвитку територіальних громад є економічний розвиток.

Розглянуті вище складові врівноваженого МЕР вимагають розробки відповідного, що враховує специфічність врівноваженості, підходу до визначення механізмів державного управління. Підхід, який передбачає перехід від класичної моделі МЕР, орієнтованої на забезпечення ефективності та зростання місцевої економіки за рахунок оптимізації розподілу ресурсів та розширення ринків, до прийняття за мету розвитку забезпечення добробуту місцевої громади, потребує формування відповідного державно-управлінського впливу. В кінцевому рахунку, власне об'єктом державного управління при застосуванні концепції врівноваженого МЕР є саме суспільні процеси (відносини) – економічні, соціальні, духовні й опосередковано політичні. Факторами впливу на них є відповідні функціональні механізми управління. Звичайно основним з них є економічний, але такі механізми як організаційний та соціальний також потребують свого урахування.

Саме розмежування на суб'єкт і об'єкт державного управління при реалізації концепції врівноваженого МЕР має важливе методологічне значення. Воно дозволяє провести аналіз та встановити співвідношення між компонентами суб'єкта і об'єктів управління. Для цього, при представленні процесу врівноваженого МЕР у якості об'єкту державного управління слід виділити низку його принципових властивостей: наявність мети при ініціюванні програм МЕР; адаптивність, як здатність програм МЕР за принципом зворотного зв'язку пристосовуватися до умов і факторів впливу зовнішнього середовища; залежність від об'єктивних умов і факторів суспільного життя, які відтворюються при реалізації програм МЕР.

Пропозиція щодо представлення процесу врівноваженого МЕР у якості об'єкту державного управління створює концептуальні передумови для подальшого розуміння низки принципових проблем, що виникають в процесі МЕР, його моніторингу та оцінки кінцевих

результатів. Це обумовлює необхідність проведення подальших досліджень та обґрунтування сучасних підходів до розгляду основних засад врівноваженого розвитку як об'єкту державного управління. Особливу увагу при цьому слід приділити питанню оцінки ефективності процесу розвитку. На відміну від економічних показників, які завжди можуть бути оцінені кількісно, застосування концепції врівноваженого МЕР повинно передбачити проведення не тільки кількісної, але і якісної оцінки добробуту людей [4; 12; 16].

Визначивши добробут окремого споживача як рівень задоволення його потреб, ряд дослідників пропонують користуватися економічним підходом до визначення корисності. Так, Герман Далі та Джон Б. Коббюр запропонували такий показник корисності, як індекс стійкого економічного добробуту або індекс збалансованого добробуту, ISEW (Index of Sustainable Economic Welfare). Відповідно до показника ISEW, концепція врівноваженого МЕР повинна передбачати інтеграцію економічних, соціальних і екологічних проблем в процесі прийняття органами публічної влади рішень з ініціювання програми місцевого розвитку. Для цього необхідно забезпечити взаємодію всіх зацікавлених сторін та секторів економічної, суспільної та державної діяльності: соціальна сфера, сільське господарство, охорона здоров'я, енергетика, вода, природні ресурси, промисловість, освіта і навколишнє середовище тощо [9].

Особливістю концепції врівноваженого МЕР є те, що не розглядаючи в якості пріоритету розвитку економіки, сама мета МЕР передбачає успіх економічної політики, як ресурс розвитку. Теоретичне підґрунтя такої двозначності знайшло своє відображення в тому, що незважаючи на велику кількість різноманітних теорій МЕР, вони не використовують в якості оцінки такий показник, як добробут місцевої громади, котрий взагалі є суб'єктивним за своєю природою [3; 4].

Узагальнюючи викладене, можна зробити висновок, що використання запропонованої в роботі концепції врівноваженого МЕР дозволяє не тільки урахувати такі основні складові місцевого розвитку, як економічна, соціальна та екологічна, але і забезпечити пріоритетність його мети, – добробут членів місцевої громади. В той же час, для оцінки окремих складових слід застосовувати ті теорії, які найбільшою мірою будуть відповідати методології дослідження, не пов'язуючи їх одну з одною.

Висновки

Результати проведеного дослідження дозволяють зробити наступні висновки:

1. застосування в якості альтернативи поняттю «регіональний розвиток» концепцію врівноваженого МЕР дозволяє, за умов збереження природного і соціального середовища та вирішення соціальних проблем, досягнути запланованого рівня добробуту місцевої громади;

2. розвиток територіальної громади – це багатоплановий процес, який охоплює зміни інфраструктури, соціальної сфери, економіки тощо, але базовим в процесі розвитку територіальних громад є економічний розвиток як умова забезпечення добробуту членів громади;

3. покладання в основу управління процесом врівноваженого МЕР механізмів публічного управління вимагає формування відповідного інституційного

середовища. Воно необхідне для забезпечення його ефективності та досягнення рівня соціальних стандартів, які будуть характеризувати рівень добробуту місцевої громади;

4. важливим недоліком застосування концепції врівноваженого МЕР є те, що на теперішній час ще не визначена методологія кількісної та якісної оцінки рівня ефективності розвитку та досягнутого добробуту членів місцевої громади. Розробка такої методології повинна стати наступним кроком в проведенні представленого дослідження;

5. запропонований в роботі підхід щодо вирішення проблеми місцевого розвитку підтверджений практикою, яка існує в більшості розвинених країн. Теоретичне підґрунтя МЕР знайшло своє відображення у різноманітних моделях організації і забезпечення програм з розвитку. Для цього вони передбачають існування структур, покликаних спільно з органами національного і місцевого управління визначати цілі, пріоритети, підходи і форми фінансової і правової підтримки в проведенні скоординованої і послідовної державної політики МЕР.

Література.

1. Войцех Клосовскі. Місцевий розвиток: що це таке? Фундаментальні питання практиків місцевого самоврядування. URL: www.civicportal.org/biblioteka/1/1_seminarium/Klosowski.pdf
2. Andrés Rodríguez-Pose and Sylvia Tijmstra . Local Economic Development as an alternative approach to economic development in Sub-Saharan Africa. A report for the World Bank. 2005. 20 p.
3. Andrea Ascani, Riccardo Crescenzi, Simona Iammarino. Regional Economic Development: A Review. Department of Geography and Environment London School of Economics and Political Science. WP1/03 SEARCH WORKING PAPER. January 2012. 27 p.
4. Andy Scerri and Liam Magee, Paul James, 'Measuring Social Sustainability, A Community-Centred Approach'// Applied Research in the Quality of Life / vol. 7, no. 3. 2012. P. 239–61.
5. Bates T. Theories of Entrepreneurship. Theories of Local Economic Development. Perspectives from Across the Disciplines. /Ed. By Richard P.Bingham, Robert Mier. Sage Publications. 2011. №1. P.48-62.
6. Blakely, Edward J. and Bradshaw, Ted K. Planning Local Economic Development// Third Edition. Thousand Oaks, California: Sage Publications, 2002. 398 p.
7. Blair P., Premus R. Locotion Theory. +Theories of Local Economic Development. Perspectives from Across the Disciplines. Ed. By Richard P.Bingham, Robert Mier. Sage Publications/ 2011. №1. P.132-139.
8. CANZANELLI G. Overview and learned lessons on local economic development. Human Development, and DecentWork. Geneva, ILO and Universitas Working Paper. URL: <http://www.ilo.org/public/english/universitas/publi.htm>.
9. Greiner C.M. Principles for Strategic Conservation and Restoration. Puget Sound Nearshore Ecosystem Restoration Project Report No. 2010-01. Published by the Washington Department of Fish and Wildlife, Olympia, Washington and the U.S. Army Corps of Engineers/ Seattle, WA. 2010.
10. Holupka S. Shlay A. Political economy and Urban Development. Theories of Local Economic Development. Perspectives from Across the Disciplines. Ed. By Richard P.Bingham, Robert Mier. Sage Publications, 2011. №1. P.85-96.
11. Haevey Molotch . The City as a Growth Machinr. In Toward a Political Economy of Place // University of California, Santa Barbara/ AJS Volume 82. Number 2. P. 309–332.
12. Jody Waters. Sustainable Development. Southern Oregon University/ June 2008/ URL: <https://doi.org/10.1002/9781405186407.wbiecs122>.
13. Nelson A. Theories of Regional Development. Theories of Local Economic Development. Perspectives from Across the Disciplines. Ed. By Richard P.Bingham, Robert Mier. Sage Publications 1993. №1. P. 124–130.
14. Osborne D, Gaebler T. Reinventing Government: How the Entrepreneurial Spirit is Transforming the Public Sector. Penguin Books. N.Y./ 1993. 311 p.
15. O'Toole J., Simmons J. Developing the Wealth of the Nation: A Call for a National Human Resources Policy/ Economic Development Quarterly. N.Y./ 1989. 244 p.
16. Paul James with Liam Magee, Andy Scerri and Manfred Steger. Urban Sustainability in Theory and Practice: Circles of Sustainability. Routledge, London. 2015.
17. F. R. Smith, R. I. Yeaton. Disturbance by the mound-building termite, shape Trinervitermes trinervoides, and vegetation patch dynamics in a semi-arid, southern African grassland// Plant Ecology/ July 1998. Volume 137. Issue 1. P. 41–53.
18. World Bank . Local economic development (LED). Prepared by Urban Development Unit The World Bank Washington, DC. URL : www.worldbank.org/urban/led.
19. Wiewel W., Teitz M., Gilot R. The Economic Development of Neighborhoods and Localities. //Theories of Local Economic Development. Perspectives from Across the Disciplines./ Ed. By Richard P.Bingham, Robert Mier.Sage Publications/ 2011. №1. P. 16–25.
20. Zaaier, M. and L. M. Sara. «Local economic development as an instrument for urban poverty alleviation: a case from Lima, Peru// Third World Planning Review. № 15. P.127–142.